

STARTAPLAR FAOLIYATINING RAQOBATGA TA'SIRINI FUQAROLIK-HUQUQIY TARTIBGA SOLISH

Raximova Maftuna Yuldashboy qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti Huquqiy tashabbuslar va innovatsiyalar markazi Legal-Tech laboratoriyasi Bosh mutaxassis – koordinatori

Elektron pochta manzili: rakhimova_maftuna24031997@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada startaplar faoliyatining raqobat muhitiga ta'siri va ushbu munosabatlarni fuqarolik-huquqiy tartibga solish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida startaplar innovatsion mahsulot va xizmatlarni bozorga olib kirish, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda mavjud xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi raqobatni kuchaytirishda muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, startaplarning yirik kompaniyalar tomonidan sotib olinishi, eksklyuziv shartnomalar tuzilishi, intellektual mulk obyektlaridan foydalanishning cheklanishi va raqamli platformalarga qaramlik kabi holatlar raqobatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maqolada startaplarning fuqarolik-huquqiy maqomi, investitsiya va shartnomaviy munosabatlari, intellektual mulk huquqi hamda startaplarni qo'shib olish va sotib olish bilan bog'liq bitimlarning raqobatga ta'siri o'rganiladi. Xorijiy tajriba asosida O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: startap, raqobat, fuqarolik-huquqiy tartibga solish, innovatsiya, investitsiya, intellektual mulk, raqamli bozor, venchur investitsiya, iqtisodiy konsentratsiya, potensial raqobat, killer acquisition.

Kirish: Raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida startaplar zamonaviy bozor iqtisodiyotining muhim

SJIF: 5.051

ishtirokchilaridan biriga aylanmoqda. An'anaviy biznes subyektlaridan farqli ravishda startaplar ko'pincha yangi texnologiya, innovatsion biznes modeli yoki ilgari bozorda mavjud bo'lmagan mahsulot va xizmatni yaratishga yo'naltiriladi. Startaplarning iqtisodiyotdagi ahamiyati faqat yangi korxonalar tashkil etilishi bilan cheklanmaydi. Ular bozorga yangi ishtirokchilarni olib kirish, mavjud korxonalarni innovatsiyalar joriy etishga majbur qilish, iste'molchilarga yangi mahsulotlarni taklif qilish va xizmatlar sifatini oshirish orqali raqobat muhitining rivojlanishiga xizmat qiladi. Biroq startaplarning bozor iqtisodiyotidagi o'rnini ikki tomonlama xususiyatga ega. Bir tomondan, ular potensial raqobatchi sifatida raqobatni kuchaytiradi. Ikkinchi tomondan, muvaffaqiyatli startapning yirik korporatsiya tomonidan sotib olinishi natijasida kelajakdagi raqobat imkoniyati yo'qolishi mumkin. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot sharoitida startapning asosiy boyligi uning moddiy aktivlari emas, balki **dasturiy ta'minot, algoritmlar, ma'lumotlar bazasi, patentlar, tovar belgilari, know-how va innovatsion biznes modeli** bo'lishi mumkin. Shu sababli startaplar faoliyatini tartibga solishda fuqarolik huquqi, intellektual mulk huquqi va raqobat huquqining o'zaro bog'liqligi kuchaymoqda.

Amaldagi qonunchilikda "startap" tushunchasi an'anaviy xo'jalik yurituvchi subyektlardan farqli, mustaqil fuqarolik-huquqiy institut sifatida to'liq shakllanmagan. Amaliyotda esa startap deganda innovatsion g'oya yoki texnologiyaga asoslangan, tez o'sish va bozorni kengaytirish salohiyatiga ega yangi biznes loyihasi tushuniladi. Startap faoliyati, odatda, quyidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlarni vujudga keltiradi:

ta'sischi o'rtasidagi korporativ munosabatlar;

investor va startap o'rtasidagi investitsiya munosabatlari;

mahsulot yoki xizmatni ishlab chiqish bo'yicha shartnomalar;
intellektual mulk obyektlarini yaratish va ulardan foydalanish;
litsenziya va franchayzing shartnomalari;
aksiyalar yoki ulushlarni sotish;
startapni qo'shib olish yoki sotib olish bilan bog'liq bitimlar.

Shu sababli startap faoliyatini faqat tadbirkorlik yoki innovatsion faoliyat sifatida emas, balki turli fuqarolik-huquqiy munosabatlarni birlashtiruvchi kompleks hodisa sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiq. Startaplarning yana bir muhim xususiyati — **yuqori xavf va yuqori o'sish potentsialidir**. An'anaviy korxonalarda asosiy maqsad mavjud bozorda barqaror faoliyat yuritish bo'lsa, startaplar yangi bozorni yaratish yoki mavjud bozorni tubdan o'zgartirishga intiladi.

Raqobat nuqtayi nazaridan startaplarning eng muhim funksiyasi — **potensial raqobat manbai** bo'lishidir. Bozorda hozirgi vaqtda kichik ulushga ega bo'lgan startap kelajakda yirik kompaniyaga aylanishi mumkin. Shu sababli uning bozor ulushi kichik ekanligi uning raqobat uchun ahamiyatsiz ekanligini anglatmaydi. Masalan, raqamli xizmatlar bozorida yangi tashkil etilgan platforma dastlab oz sonli foydalanuvchiga ega bo'lishi mumkin. Biroq uning innovatsion texnologiyasi yoki biznes modeli mavjud yirik platformalarga real raqobatchiga aylanish imkonini berishi mumkin. Startaplar faoliyatining raqobatga ta'sirini o'rganishda eng dolzarb masalalardan biri yirik kompaniyalar tomonidan startaplarni sotib olishdir. Bunday bitimlar iqtisodiy nuqtayi nazardan ijobiy natijalar berishi mumkin. Startap katta kompaniyaning moliyaviy va texnologik resurslariga ega bo'ladi, uning mahsulotini kengroq bozorga olib chiqish imkoniyati paydo bo'ladi. Biroq boshqa holatda yirik kompaniya startapni aynan uning **kelajakdagi**

raqobatchi bo'lish imkoniyatini yo'q qilish maqsadida sotib olishi mumkin. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda bunday holatlar **“killer acquisition”** deb yuritiladi. Cunningham, Ederer va Ma tadqiqotlarida farmatsevtika sohasidagi ayrim bitimlar tahlil qilinib, yirik kompaniyalar istiqbolli innovatsiyalarni ishlab chiqayotgan kichik kompaniyalarni sotib olib, keyinchalik ularning raqobat qilishi mumkin bo'lgan loyihalarini to'xtatishi mumkinligi ko'rsatilgan¹. Mazkur muammo raqamli bozorlarda yanada dolzarb bo'lishi mumkin. Chunki startapning hozirgi daromadi yoki bozor ulushi juda kichik bo'lsa ham, uning:

algoritmi;

foydalanuvchilar bazasi;

ma'lumotlari;

patentlari;

sun'iy intellekt texnologiyasi;

innovatsion biznes modeli kelajakda katta raqobat salohiyatiga ega bo'lishi mumkin.

Shu sababli startaplarni sotib olish bo'yicha bitimlarni faqat **amaldagi bozor ulushi** asosida baholash yetarli emas.

Startaplarning asosiy aktivlaridan biri intellektual mulkdir. Ko'plab texnologik startaplarning bozor qiymati ularning bino yoki uskunalariga emas, balki dasturiy ta'minoti, algoritmi, patentlari, ma'lumotlar bazasi va boshqa intellektual aktivlariga bog'liq. Shu sababli intellektual mulkni himoya qilish startapning raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim vositasidir. Biroq intellektual mulk huquqi mutlaq huquq sifatida haddan tashqari keng qo'llanilsa, raqobatni cheklash

1. Cunningham C., Ederer F., Ma S. Killer Acquisitions. *Journal of Political Economy*. 2021. Vol. 129, No. 3. P. 649–702.

xavfi ham mavjud. Masalan, dominant kompaniya muhim texnologiyaga eksklyuziv huquqni qo'lga kiritib, boshqa startaplarning undan foydalanish imkoniyatini cheklashi mumkin. Demak, intellektual mulk huquqini himoya qilish bilan raqobatni ta'minlash o'rtasida **huquqiy muvozanatni** ta'minlash zarur.

Startaplarning rivojlanishi ko'pincha venchur investitsiyalar bilan bog'liq. Investor startapga moliyaviy mablag' kiritadi va buning evaziga kompaniyadagi ulush, aksiyalar yoki kelgusidagi daromadlardan foydalanish huquqiga ega bo'ladi. Bunday munosabatlarda quyidagi shartlar alohida ahamiyat kasb etadi:

- investorning kompaniyani boshqarishdagi ishtiroki;
- ulushni keyinchalik sotish shartlari;
- ta'sischilarning majburiyatlari;
- intellektual mulk huquqining kimga tegishliligi;
- raqobat qilmaslik majburiyati;
- maxfiylik;
- startapni sotish shartlari.

Ayniqsa, **non-compete**, ya'ni raqobat qilmaslik shartlarining haddan tashqari keng qo'llanilishi startap asoschilarining keyingi tadbirkorlik faoliyatini cheklashi mumkin. Shu sababli bunday shartlarning amal qilish muddati, hududi va predmetiga nisbatan oqilona chegaralar belgilanishi maqsadga muvofiq.

Yevropa Ittifoqi va AQShda startaplarning yirik kompaniyalar tomonidan sotib olinishi raqobat huquqi nuqtayi nazaridan tobora ko'proq o'rganilmoqda. AQShda merger control mexanizmlarida bitimning mavjud va potensial raqobatga ta'siri baholanadi. Ayniqsa innovatsion bozorlar va texnologik kompaniyalar o'rtasidagi bitimlarda faqat kompaniyalarning hozirgi daromadi emas, balki kelgusidagi raqobat salohiyati ham muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonda so'nggi yillarda startap va innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati kuchaymoqda. Startap loyihalarni moliyalashtirish, inkubatsiya va akseleratsiya dasturlarini tashkil etish, yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha mexanizmlar shakllanmoqda. Biroq startaplarning raqobatga ta'sirini **fuqarolik-huquqiy nuqtayi nazardan kompleks tartibga solish** masalasi hali yetarlicha tadqiq etilmagan. Xususan, quyidagi masalalar ilmiy va huquqiy jihatdan yanada takomillashtirilishi zarur:

1. "Startap" tushunchasining huquqiy maqomini aniqlashtirish;
2. startap va investor o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish;
3. venchur investitsiyalarni huquqiy tartibga solish;
4. startapning intellektual mulkini himoya qilish;
5. startaplarni sotib olish va qo'shib olish bitimlarini baholash;
6. potensial raqobatni hisobga olish;
7. yirik raqamli platformalarning startaplarni sotib olishiga raqobat-

huquqiy baho berish. Bu masalalar O'zbekistonning innovatsion iqtisodiyotga o'tishi sharoitida ayniqsa muhim.

Qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar: Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin.

Birinchi taklif: "Startap" tushunchasini qonunchilikda aniq belgilash. Bunda startapning innovatsion xususiyati, yuqori o'sish potentsiali, texnologik yoki yangi biznes modeliga asoslanganligi kabi mezonlar nazarda tutilishi mumkin.

Ikkinchi taklif: Startaplarni yirik kompaniyalar tomonidan sotib olishda **potensial raqobat mezonini** qo'llash. Agar startapning amaldagi bozor ulushi kichik bo'lsa ham, uning innovatsion salohiyati yuqori bo'lsa, tegishli bitim raqobat organi tomonidan qo'shimcha baholanishi kerak.

Uchinchi taklif: “Killer acquisition” holatlarining oldini olishga qaratilgan huquqiy mexanizm ishlab chiqish. Bunda startapni sotib oluvchi kompaniyaning:

- bozor mavqei;
- startap bilan raqobat munosabati;
- startap texnologiyasining kelajakdagi ahamiyati;
- innovatsion loyihalarni davom ettirish yoki to'xtatish rejasi baholanishi

mumkin.

To'rtinchi taklif: Startaplar va investorlar o'rtasidagi shartnomalarda raqobatni cheklovchi shartlarga nisbatan **mutanosiblik mezonini** joriy etish.

Beshinchi taklif: Startaplarning intellektual mulk obyektlarini investor yoki yirik kompaniyaga o'tkazishida ushbu huquqlarning **raqobat muhitiga ta'sirini** ham hisobga olish.

Xulosa: Startaplar zamonaviy iqtisodiyotda innovatsiyalarni yaratish va raqobat muhitini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Ularning bozorga kirib kelishi yangi mahsulot va xizmatlarning paydo bo'lishiga, mavjud kompaniyalarni innovatsiyalar joriy etishga undashga hamda iste'molchilar tanlovini kengaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, startaplarning yirik kompaniyalar tomonidan sotib olinishi, eksklyuziv shartnomalar, intellektual mulkdan foydalanishning cheklanishi va raqamli platformalarga qaramlik raqobatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqot natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, startaplarning fuqarolik-huquqiy munosabatlarini tartibga solish faqat mulkiy va shartnomaviy manfaatlarni himoya qilish bilan cheklanmasligi, balki ularning raqobat muhitiga ta'sirini ham hisobga olishi lozim. Shu sababli O'zbekiston qonunchiligida startaplarni yirik xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan sotib olishda ularning amaldagi bozor ulushi bilan bir qatorda potensial

raqobat, innovatsion salohiyat, intellektual aktivlar va kelgusidagi bozor ta'sirini baholash mexanizmini shakllantirish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv bir tomondan startaplarni innovatsion va investitsion faoliyatga rag'batlantirsa, ikkinchi tomondan yirik kompaniyalar tomonidan istiqbolli raqobatchilarni yo'q qilish maqsadida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan "killer acquisition" holatlarining oldini olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cunningham C., Ederer F., Ma S. Killer Acquisitions. *Journal of Political Economy*. 2021. Vol. 129, No. 3. P. 649–702.
2. Motta M., Peitz M. Big Tech Mergers. *Information Economics and Policy*. 2021.
3. Crémer J., de Montjoye Y.-A., Schweitzer H. *Competition Policy for the Digital Era*. European Commission, 2019.
4. OECD. *Start-ups, Killer Acquisitions and Merger Control*. OECD Competition Policy Roundtable materials.
5. European Commission. *Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings*.
6. O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ–850-son, 03.07.2023.
7. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi.
8. O'zbekiston Respublikasining "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonuni.

-
9. O‘zbekiston Respublikasining “Tovar belgilari, xizmat ko‘rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
 10. O‘zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonuni.